

ОЦІНКА БАЗОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК РЕНТНОГО ІНСТРУМЕНТУ
РЕГУЛЮВАННЯ ЛІСОКОРИСТУВАННЯ

ESTIMATION OF BASIC CHARACTERISTICS OF THE RENTAL INSTRUMENT FOR
REGULATION USE OF FORESTS

Оксана САКАЛЬ,

кандидат економічних наук,
Державна установа «Інститут
економіки природокористування та
сталого розвитку Національної академії
наук України», Київ

Oksana SAKAL,

Candidate of Economic Sciences,
Public Institution «Institute of Environmental
Economics and Sustainable Development of the
National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

Досліджено рентне регулювання лісокористування в Україні. Обґрунтовано, що відповідна державна політика у зазначеній сфері є консервативною. Існуючий механізм такого регулювання не виконує повною мірою встановлених відтворювальної та природоохоронної функцій, виключно фіскальну. Запропоновано для посилення стимулюючого впливу на діяльність лісокористувачів удосконалити базу стягнення рентного платежу на основі економічної оцінки лісових ресурсів.

Ключові слова: рентна плата, лісові ресурси, спеціальне використання, Державний бюджет України, Зведений бюджет України, державна політика.

Rent management of forest management in Ukraine is explored. It is substantiated that the relevant state policy in this area is conservative. The existing mechanism of this regulation does not comply defined reproductive and environmental functions exclusively fiscal. It is proposed to improve the basis for collecting rent payments on the economic evaluation of forest resources to enhance the incentive effect on forest users' activities.

Key words: rent, forest resources, special use, state budget of Ukraine, Consolidated budget of Ukraine, state policy.

Постановка проблеми. Проблеми функціонування і розвитку лісового сектору України мають як суспільно-політичний, так й еколого-економічний характер. Зважаючи на системну роль і функції лісів щодо забезпечення суспільного добробуту, провідною у вирішенні зазначених проблем стає рентна складова державної економічної політики. Такий підхід, як вказано у дослідженні [1, с. 7], передбачає використання особливого інструментарію, а також системне законодавче забезпечення. Базовими характеристиками рентного інструменту регулювання лісокористування вважаємо рентну плату за спеціальне використання лісових ресурсів і міжбюджетний розподіл цього платежу. Динаміка зазначених характеристик становить науковий інтерес з погляду пошуку шляхів підвищення ефективності лісового сектору України, зокрема у частині вирішення проблеми функціонування фіскального інституту рентної плати за

спеціальне лісокористування.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема рентного регулювання в природно-ресурсній сфері всесторонньо досліджувалася у працях науковців спершу РВПС України НАН України, а згодом ДУ ІЕПСР НАН України; її теоретико-методологічні та прикладні аспекти деталізовані відповідно до виду ресурсу й особливостей його використання. Наукові пошуки щодо вилучення й розподілу лісової ренти здійснювалися, зокрема, О.В. Врублевською, А.І. Карпуком, Я.В. Ковалем, Т.С. Осадчою та іншими.

Мета статті – оцінити базові характеристики рентного інструменту регулювання лісокористування, обґрунтувати напрями підвищення ефективності функціонування фіскального інституту рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Головною економічною категорією в оцінці базових характеристик рентного інструменту регулювання лісокористування є поняття

природно-ресурсної ренти. Це категорія рентного доходу, що виникає у результаті господарської діяльності, пов'язаної з використанням у суспільному виробництві як виробничих засобів природних ресурсів, що кількісно обмежені та характеризуються вичерпністю чи відновлюваністю. В методологічному аспекті таку ренту в капіталізованій формі вважають ціною, що сплачується за споживання ресурсів, кількість яких обмежена. Така ціна є формою реалізації економічних відносин між власником природних ресурсів, передусім державою, і суб'єктами господарської діяльності, що здійснюють їх експлуатацію [1, с. 8].

Основоположними в оцінці базових характеристик рентного інструменту регулювання у сфері використання лісових ресурсів вважаємо норми Конституції України про те, що природні ресурси є об'єктами права власності Українського народу, а права власника від імені Українського народу здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також право кожного громадянина користуватися природними об'єктами права власності народу [2]. Лісовий кодекс України визначає *платність спеціального використання лісових ресурсів*, окрім розміщення пасік. У порядку спеціального використання можуть здійснюватися законодавчо визначені *види використання лісових ресурсів у межах лісових ділянок, виділених для цієї мети, без надання земельних ділянок* [3].

В Україні з 1 січня 2015 р. набула чинності податкова реформа відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» № 71-VIII від 28.12.2014 р. [4], якою визначено рентну плату за спеціальне використання лісових ресурсів. Відповідно до Податкового кодексу України *рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів* є загальнодержавним податком, який справляється юридичними особами, їх філіями, відділеннями, іншими відокремленими підрозділами, що не мають статусу юридичної особи, постійними представництвами нерезидентів, котрі отримують доходи з джерел їх походження з України або виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, фізичні особи (крім фізичних осіб, які мають право безоплатно без видачі спеціального дозволу використовувати лісові ресурси відповідно

до лісового законодавства), а також фізичні особи – підприємці, які здійснюють спеціальне використання лісових ресурсів на підставі спеціального дозволу (лісорубного квитка або лісового квитка) або відповідно до умов договору довгострокового тимчасового користування лісами [5]. Фактично, сутнісної зміни обов'язкового платежу не відбулося, лише термінологічна трансформація назви – рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів замінила плату за таке користування. До 01.01.2011 р. справлялася плата за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду відповідно до «Порядку справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1012 від 6 липня 1998 року.

Чинним Бюджетним кодексом України встановлено такий міжбюджетний розподіл рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів [6]. До доходів загального фонду Державного бюджету України належать 50 % рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування; бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, Києва та Севастополя, районних, об'єднаних територіальних громад – 50 % рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування, що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя; рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів (крім рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування) [6].

50 % рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування, належить до доходів загального фонду бюджету Автономної Республіки Крим, обласних бюджетів.

Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів (крім рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування) зараховується до бюджетів місцевого самоврядування і складають доходи

загального фонду бюджетів міст районного значення, сіл та селищ.

До спеціального фонду місцевих бюджетів надходять кошти від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, що зараховуються у розмірі: 100 % – до бюджетів міст Києва та Севастополя, 25 – Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів, 75 – міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, об'єднаних територіальних громад, 15 – районних бюджетів, 60 % – до бюджетів міст районного значення, селищ і сіл.

Як зазначали В.С. Міщенко, Я.В. Коваль, М.А. Хвесик та О.А. Кучер щодо природно-ресурсних платежів загалом та лісових ресурсів зокрема [7, с. 27], вони є важливою складовою еколого-економічного механізму, формування якого в Україні припадає на 90-ті роки. Такі платежі базувалися на рентній методології та за змістом і спрямуванням відповідних коштів розглядалися передусім як відтворювальні й природоохоронні. Відповідна платіжна система повинна забезпечувати акумулювання частини чистого доходу природокористувачів і передачу її до державного та місцевих бюджетів, а також розподіл платежів між бюджетами різного рівня для узгодження інтересів держави з регіональними.

Поточна кризова ситуація з фінансуванням діяльності державних лісгосподарських підприємств південно-

східних областей України певною мірою зумовлена недоліками рентного підходу до встановлення розміру платежів. Так, перевага рентного підходу економічної оцінки лісових ресурсів полягає в реальному економічному ефекті від використання лісу. Однак у найгірших умовах лісозростання або близьких до них оцінки ресурсів лісу є нульовими чи мінімальними, тоді як цінність ресурсу визначається не лише економією суспільної праці, але і його дефіцитністю [8]. Зокрема, цей чинник та інші труднощі соціально-економічного, фінансового, політичного характеру визначили кризовий стан державних лісгосподарських підприємств південно-східних областей України.

За даними Міністерства фінансів України, протягом 2014–2016 рр. рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів у структурі доходів Зведеного бюджету України становила менше 0,1 %. Її розмір та плати за використання інших природних ресурсів у цей період зменшився з 7,4 до 6,0 %. Одночасно на 2 % скоротилися видатки Зведеного бюджету України на сільське, лісове господарство та мисливство, рибне господарство. Зокрема, у структурі видатків 2016 року їх частка становила 0,7 %, тоді як 2014-го – 1,1 %. Відповідно до змін у законодавстві спостерігаються трансформації міжбюджетного розподілу рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів (рис. 1, 2).

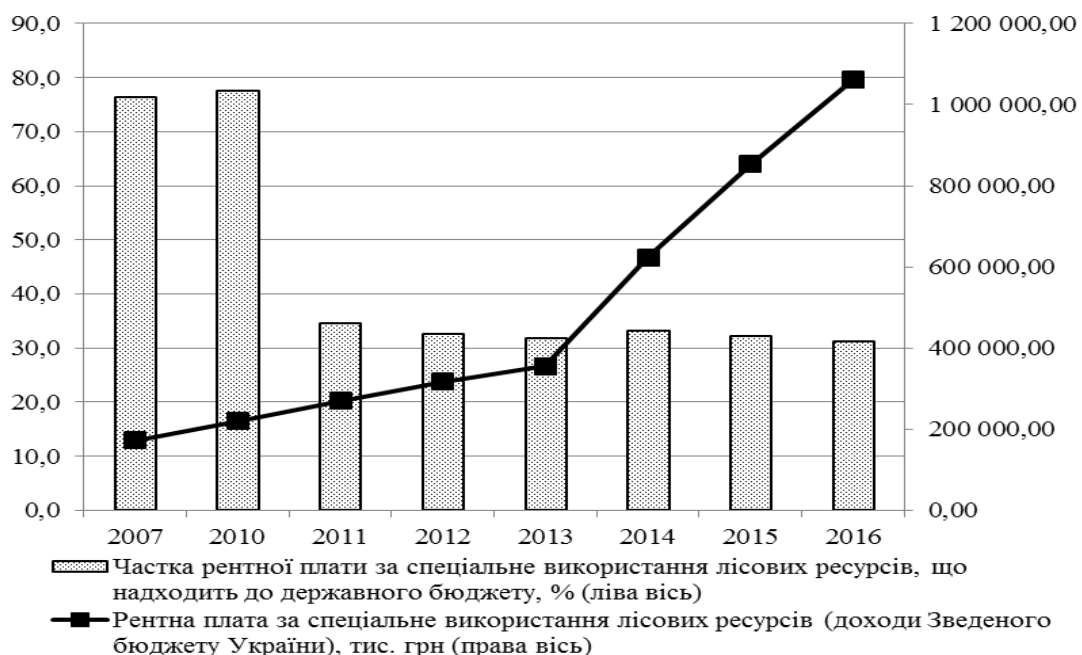

Рис. 1. Динаміка надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до Зведеного і Державного бюджету України, по роках (розраховано за даними Державної казначейської служби України [9,10])

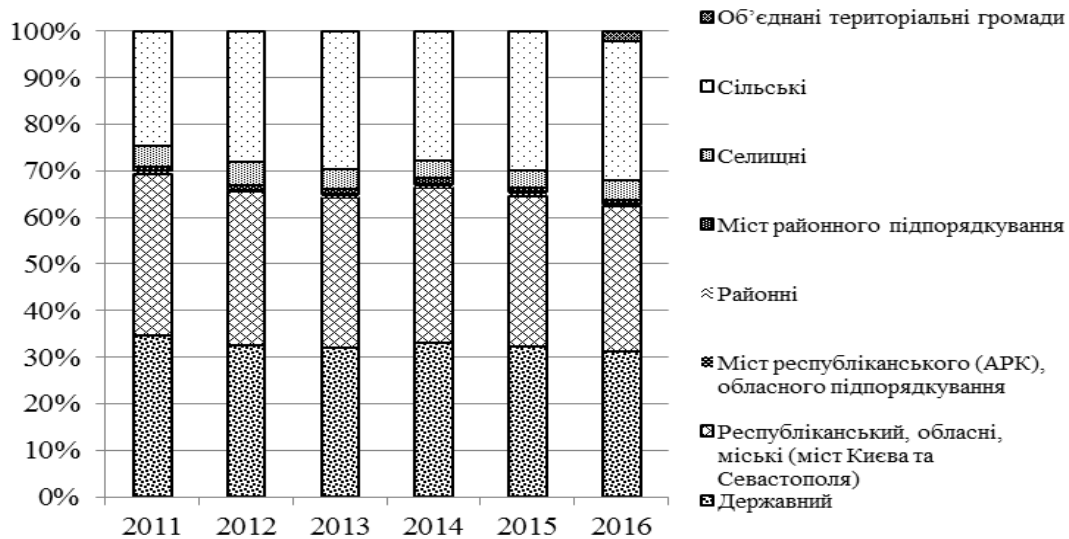

Рис. 2. Міжбюджетний розподіл рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів за 2011–2016 рр., % (розраховано за даними [9, 10])

Як видно, частка рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, що надходить до державного бюджету, скоротилася з 76,5 % у 2007 році до 31,2 % у 2016-му. Така тенденція корелює з процесом децентралізації влади в Україні, що передбачає передачу повноважень, зокрема щодо розпорядження майном, місцевим громадам.

Рентне регулювання у сфері використання лісових ресурсів характеризується показником рентної ефективності лісокористування України, величина і динаміка якого формують уявлення про відповідність потенціалу платежів за користування лісовими ресурсами загальним обсягам продукції лісового сектору (рис. 3).

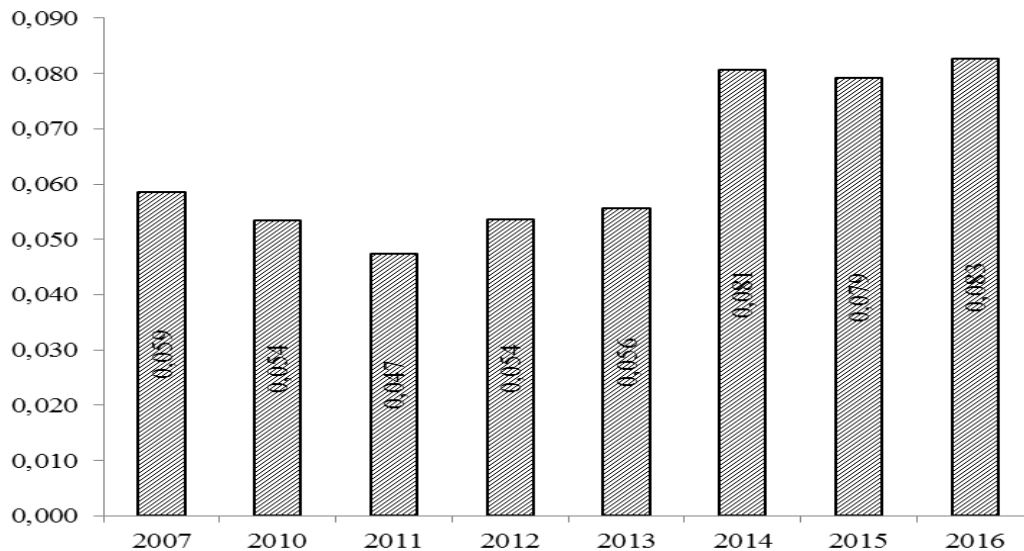

Рис. 3. Динаміка показника рентної ефективності лісокористування України, по роках (розраховано за даними Державної служби статистики України [9, 10])

Починаючи з 2012 р., попри певне зниження 2015 року, спостерігаємо зростання показника рентної ефективності лісокористування України. Однак рентні надходження порівняно з обсягом продукції лісового господарства є відносно несуттєвими, відтак це свідчить про певний дисбаланс досліджуваних фінансових

потоків.

Висновки. Інституціональний аспект проблеми системи рентних платежів у природно-ресурсному секторі національного господарства щодо лісових ресурсів полягає в неефективному механізмі їх розподілу між бюджетами різних рівнів. Зокрема, не повною мірою виконується стимулююча

функція, не забезпечено справедливий міжбюджетний розподіл, а також відсутня мотивація постійних лісокористувачів та місцевих громад до екологічно й економічно більш ефективної діяльності щодо лісів.

На нашу думку, методологічний аспект вирішення проблеми неналежного функціонування фіскального інституту рентної плати як загальнодержавного податку за спеціальне використання лісових ресурсів передбачає визначення економічної оцінки лісових ресурсів. Саме такий підхід повинен слугувати базисом установлення розміру рентних платежів за спеціальне використання лісових ресурсів, забезпечуючи вилучення лісоресурсної, а точніше лісоземельної ренти на користь власника лісових ресурсів.

Незважаючи на певні зміни в інституціональному забезпеченні державного регулювання діяльності суб'єктів підприємництва, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів, тимчасово (на 10 років) забороняється вивезення за межі митної території України в митному режимі експорту необроблених лісоматеріалів: деревних порід (крім сосни) – з 1 листопада 2015 року, деревних порід сосни – з 1 січня 2017 року. Надалі актуальними вважаємо цільові установки щодо розвитку лісоресурсної сфери України, запропоновані Я.В. Ковалем [8], у частині розробки стратегічних пріоритетів екологічно збалансованого лісокористування в умовах глобальних викликів, побудову інноваційної моделі лісогосподарського виробництва, спрямованого на поліпшення забезпечення деревообробних підприємств та населення регіонів країни лісовими ресурсами, обґрунтування стратегічних напрямів та конкретних заходів стосовно запобігання можливим негативним природно-техногенним наслідкам, а також концептуальних засад державного впливу на процеси модернізації лісоресурсної сфери й досягнення екологічно збалансованого лісокористування, орієнтованого на виробництво конкурентоспроможної лісопродукції. Це сприятиме ефективному функціонуванню лісоресурсної сфери на тлі фінансово-економічної нестабільності та погіршення стану навколишнього природного середовища.

Аналіз нормативно-правового забезпечення справляння рентної плати свідчить про її високий потенціал, однак

рентні збори досі не стали дієвим економічним механізмом. Для посилення стимулюючого впливу на діяльність лісокористувачів насамперед необхідно вдосконалити базу стягнення рентного платежу – її основу має становити економічна оцінка лісових ресурсів.

Список використаних джерел

1. Данилишин Б.М. Рентна політика в Україні / Б.М. Данилишин, В. С. Міщенко. – К. : НІЧЛАВА, 2004. – 68 с.
2. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. [Редакція від 30.09.2016 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Лісовий кодекс України № 3852-ХІІ від 21.01.1994 р. [Редакція від 18.12.2017 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
4. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» № 71-VIII від 28.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page>.
5. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. [Редакція від 19.04.2018 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
6. Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010 р. [Редакція від 01.01.2018 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
7. Природно-ресурсні платежі в доходах бюджету. Шляхи вдосконалення / В.С. Міщенко, Я.В. Коваль, М.А. Хвесик, О.А. Кучер // Фінанси України. – 2007. – № 12. – С. 27–37.
8. Коваль Я. Пріоритети екологічного та збалансованого лісоресурсного розвитку / Я. Коваль // Економіст. – 2012. – № 12. – С. 49–51.
9. Бюджет України 2013 : стат. зб. / Відділ статистики державних фінансів Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України. – К. : Міністерство фінансів України, 2014. – 244 с.
10. Бюджет України 2016 : стат. зб. / Відділ статистики державних фінансів Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України. – К. : Міністерство фінансів України, 2017. – 315 с.

References

1. Danylyshyn, B.M. & Mishchenko, V.S. (2004). *Rentna polityka v Ukraini* [Rent policy in Ukraine]. Kyiv: ZAT «NICHLAVA» [in Ukrainian].
2. *Konstytutsiia Ukrainy* (1996). [The Constitution of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
3. *Lisovyi kodeks Ukrainy* (1994). [The Forest Code of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> [in Ukrainian].
4. *Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo podatkovoi reformy* (2014). [The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Legislative Acts of Ukraine on Tax Reform"]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page> [in Ukrainian].
5. *Podatkovyi kodeks Ukrainy* (2010). [The Tax Code of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
6. *Biudzhetni kodeks Ukrainy* (2010). [The Budget Code of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> [in Ukrainian].
7. Mishchenko, V.S., Koval, Ya.V., Khvesyk, M.A. & Kucher O.A. (2007). Pryrodnoresursni platezhi v dokhodakh biudzhetu. Shliakhy vdoskonalennia [Natural resource payments in budget revenues. Ways of improvement]. *Finansy Ukrainy*, 12, 27-37 [in Ukrainian].
8. Koval, Ya. (2012). Prioritytety ekolohichnoho ta zbalansovanoho liosoresursnoho rozvytku [Priorities of ecological and balanced forest resource development]. *Ekonomist*, 12, 49–51 [in Ukrainian].
9. Ministry of Finance of Ukraine (2014). *Statystychnyi zbirnyk "Biudzhety Ukrainy 2013"* [Statistical Yearbook "Budget of Ukraine 2013"]. Kyiv: Ministerstvo finansiv Ukrainy [in Ukrainian].
10. Ministry of Finance of Ukraine (2017). *Statystychnyi zbirnyk "Biudzhety Ukrainy 2016"* [Statistical Yearbook "Budget of Ukraine 2016"]. Kyiv: Ministerstvo finansiv Ukrainy [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 4 липня 2018 року